

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

CAHİDE BİRGÜL'ÜN ROMANLARINDA VAROLUŞÇULUĞUN İZLERİ:
TOPLUMSAL CİNSİYET VE AİLE

Ahmet EVİS

Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ahmetevis@gmail.com

0000-0003-4205-2661

Atıf / Citation: Evis, A. (2025). Cahide Birgül'ün romanlarında varoluşçuluğun izleri: toplumsal cinsiyet ve aile. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 14(1), 370-389.

<https://doi.org/10.54282/inijoss.1674599>

Öz

Cahide Birgül (Sesveren) (1956-2009), kaleme aldığı tiyatro ve romanlarla Türk edebiyatı tarihi içinde tanınırlık kazanır. Yaklaşık yirmi tiyatro eseri ve dört romanıyla çeşitli ödüllere layık görülen Birgül, bunların yanında deneme, söyleşi, derleme, günlük gibi farklı türlerde de eserler verir. Modernist sanat anlayışı etrafında kaleme aldığı çoğu romanında insanın iç dünyasına yönelerek psikolojik tahliller üzerinden özgün tipler yaratmayı başarır. Döneminin genel kabullerine karşıt bir tavır benimseyerek ele aldığı eşcinsellik, ataerkil toplum eleştirisi, çekirdek aile yapısına yönelik yergiler gibi konu ve temalarla çağdaşlarından ayrılır. Toplumsal ve bireysel problemleri modern romanın gerekleri içerisinde başarıyla harmanlayarak okurlarda bir farkındalık yaratır. Bu çalışmanın amacı, Cahide Birgül'ün romanlarındaki ontolojik kullanımları bireysel ve kolektif tecrübeler etrafında anlamlandırmaktır. Çalışmada betimsel bir yöntem tercih edilerek öncelikle literatür taraması yapılmış ardından metin merkezli okumalarla toplumsal cinsiyet ve aile odağında yazarın eserlerindeki varoluşsal problemlerin ve arayışların somut ve temsili düzeydeki görünümüne yer verilmiştir. Yapılan tahliller neticesinde Birgül'ün çoğu başkışı olarak karakterize ettiği kadın tiplerinde ferdî hassasiyetler etrafında aşk, yalnızlık, mutsuzluk, aile içi çatışmalar, eşcinsellik, yabancılaşma gibi konu ve temalara yöneldiği anlaşılmıştır. Böylesi bir içerik, eserlerini ontik düzeyde incelemeye müsait hâle dönüştürerek yazarın eserlerine özgün bir değer katmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cahide Birgül, Varoluşçuluk, Modern Roman, Toplumsal Cinsiyet, Aile

TRACES OF EXISTENTIALISM IN CAHİDE BİRGÜL'S NOVELS: GENDER AND FAMILY

Abstract

Cahide Birgül (Sesveren) (1956-2009) is well-known in Turkish literature for her plays and novels. Birgül has received various awards for around twenty plays and four novels, and she also writes in different genres, including essays, interviews, compilations, and diaries. In most of her novels, she writes with a modernist understanding of art, concentrating on the inner world of human beings and adeptly creating unique characters through psychological analysis. She distinguishes herself from her contemporaries by addressing homosexuality, critiques of patriarchy, and challenges to the nuclear family, adopting a perspective that contrasts with the acceptance of her era. She raises reader awareness by blending social and individual issues in modern novels. This study aims to analyse the ontological practices in Birgül's novels within the context of individual and collective experiences. In this study, a descriptive method was adopted; first, a literature review was conducted, followed by text-centred readings focusing on gender and family, through which the existential problems and quests in the author's works were examined both in their concrete and representational forms. The results highlighted that Birgül's female characters, most of whom were characterised as protagonists, tend towards subjects and themes such as love, loneliness, unhappiness, family conflicts, homosexuality, alienation, and individual sensitivities. This content uniquely enhances the author's works for ontic analysis.

Keywords: Cahide Birgül, Existentialism, Modern Novel, Gender, Family

GİRİŞ

Varoluşçuluk, modernizmin yeni felsefi eğilimleri ve pozitif bilimlerin ışığında insanı merkeze alan, pragmatist ve toplumdan bireye doğru açılan Avrupa menşeli bir akımdır. Modernleşme projesinin sanattaki en etkili ve uzun ömürlü akımlarından olan varoluşçuluk, tarihsel süreç içinde psikolojik ve sosyolojik verileri temel değişkenler şeklinde kabul ederek yeni bir toplum tasarımının ve tahayyülünün sembolüne dönüşür.

Antik Yunan'dan başlayarak 19. yüzyıla dek bilgi, metafizik ve felsefe ekseninde kendini gösteren varoluşçu eğilimler; 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına dek Jean Paul Sartre, Albert Camus, Søren Kierkegaard, Frederic Nietzsche, Martin Hegel, Karl Jaspers, Bergson gibi felsefecilerin öncülüğünde ve farklı bakış açıları ekseninde ele alınarak hâkimiyet alanını genişletir. İlk sosyal bilimlerin alanında sonrasında farklı sanatlarda etkisi görülen varoluşçu düşünce, günümüzde dahi birçok sanatçının temel aldığı estetik eğilimdir. Varoluşçuluğun tarihsel gelişim süreci içinde öncü teorisyenlerin kuramları dikkate alındığında iki farklı koldan geliştiği anlaşılar. Bunlardan ilki Katolik Hristiyan düşünürlerce meydana gelen oluşumken ikincisi ise ateist düşünürlerce savunulan varoluşçu düşünce sistemidir. Her iki eğilimin ortak noktası ise varoluşun -öz de dâhil olmak üzere- her şeyden önce geldiğidir (Sartre, 1985: 61; Yılmaz, 2024: 199; Evis, 2020: 7). Kapsamı bakımından varoluşçuluk "herhangi bir özsel ve genel tasarım karşısında somut bireysel varoluşa öncelik verir. Bu çerçevede, bireysel insanın, varoluşsal özgürlüğü kendi seçim ve eylemleriyle kendi dışına çıkıp kendini gerçekleştireceğini ve yaşamını anlamlı kılacağını varsayar" (Coşkun, 2015: 101). Başka bir deyişle varoluş, rasyonalitenin sınırlarını aşan, evrensel problemlerin yarattığı somut ya da soyutlaştırmaların reddettiği bir öznelliği kucaklamalıdır (Kierkegaard, 2002: 38). Söz konusu öznellik, bireyin sağlam ve gerçek bir benlik kazanmasındaki biricikliğiyle varoluşçuluğun temel dayanaklarından birine dönüşür. Örneğin; Kierkegaard'a göre gerçek benlik, sadece ruhun bir zaman dilimi olarak şimdi içerisindeki yaptığı seçimler ve/ya özgür eylemleri sayesinde meydana gelir (2004: 156). Heidegger ise varlığı, düşünce ve dilin doğal bağına dayandırarak açıklar (2013: 5). Çünkü "varlık ile insanın etkileşimi dilde gerçekleşir ve insan konuşarak kendi özsel varlığına kavuşur" (Schmidt, 2010: 83). Bu noktada varoluşçu düşüncenin şekillenmesinde öne çıkan birkaç kavram şu şekilde sıralanabilir: Özgür seçme iradesi, düşünce, dil, benlik, öznellik, menfi durumlar karşısındaki tepkisellik yahut pasiflik, toplumsal kurallara yahut dinî öğretilere karşı çıkma, insancılık, usdışılık, diyalektik, determinizm, saçma, bunaltı, idealizm... Tüm bu kavramlar, Batı

dünyasında yaşanan tarihsel, yazınsal ve iktisadi dönüşümlerin doğal neticeleri olarak düşünülebilir. Fransız İhtilali, coğrafi keşifler, sömürgecilik, rönesans, sekülerizm, sanayi devrimi, I. ve II. Dünya savaşları gibi insanlık tarihine yön veren Batı kökenli olaylar insanı düşünmeye, kendisini ve çevresini sorgulamaya itmiş ve dolayısıyla varoluşçu eğilimlerin çeşitlilik kazanmasında etkili olmuştur.

Varoluşçu felsefenin somut yansımalarının görüldüğü alanların başında kuşkusuz ki edebiyat gelir. Öncelikle Avrupa ve Rus edebiyatlarında pratiğe dökülen varoluşçu felsefe, kısa sayılabilecek bir süre içinde tüm dünya edebiyatlarını da tesiri altına alır. Türk edebiyatında 1950 ve 1960 kuşağıyla artan modernist eğilimler, beraberinde varoluşçu akımın da eserlerde boy göstermesine vesile olur. Bu dönemde varoluşçu edebiyat; Erdal Öz, Leyla Erbil, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ferit Edgü, Peyami Safa, Bilge Karasu, Güven Turan, Feyyaz Kayacan, Orhan Duru, Yusuf Atılgan, Demir Özlü, Tezer Özlü, Kamuran Şipal, Vüsat O. Bener gibi yazarlarla hatırı sayılır bir külliyat oluşturur (Şahin, 2020: 83). İntihar, mutsuzluk, yabancılaşma, ölüm, bireyleşme, eşcinsellik, küçük burjuva aydın tipinin bunalımları gibi konu ve temalar varoluşçu bir düzlemde anılan yazarların eserlerinde sıkça kullanılır. Söz konusu temaların “mutsuzluk” duygusuyla doğrudan ilişkisi Svetlana Uturgauri'ye (1989) göre 1950 ve özellikle 1960'lı yıllarda ülkenin içinde bulunduğu tarihsel ve ruhsal atmosferin doğal sonucudur. 1960 askerî darbesi akabinde ortaya çıkması beklenen özgürlükçü yapının istenen seviyede olmayışı dönem aydınları arasında hoşnutsuzluk ve hayal kırıklıkları yaratır. Bu durum kısa süre içinde eserlerde varoluşçu ve Freudçu etkilerin boy göstermesine yol açar. 1970'li yıllarda Oğuz Atay'ın modern ve postmodern içerikli eserleriyle derinlik kazanan varoluşçu edebiyat anlayışı, 1980 darbesi sonrasında ortaya çıkan apolitik ortam nedeniyle gittikçe popüler hâle gelir. Modern edebiyatın estetik kaygılarıyla desteklenen varoluşçuluk, 1990'lı ve 2000'li yıllarda Türk edebiyatında etkisini arttırarak sürdürür. Cahide Birgül de bu dönemlerde varoluşçu tarza uygun eserler veren yazarlardan biri olarak öne çıkar.

1990'lı yıllarda edebî eserler veren Cahide Birgül (Sesveren), 1956 yılında Ankara'da doğar. Babasının asker olması nedeniyle ilkokulu Ankara'da, liseyi Erzurum'da okur. Üniversite eğitimi için tekrar Ankara'ya dönen yazar, Mimarlık-Mühendislik Akademisi Mimarlık Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlar. On beş yıl boyunca mimarlık mesleğini çeşitli kurumlarda icra eder. 1999 yılında emekliliğe ayrılarak tam anlamıyla edebiyata yönelir. TRT Ankara Radyosu'nda skeç ve oyunlar yazmaya başlar. Birgül, tiyatro oyunu olan “Kaplumbağa Sever misiniz?” gösterisiyle Avuranın Sesi radyosunda Türkiye'yi temsil eder. Çocuk yaşlarda ilgi duyduğu edebiyat alanına, tiyatro ve skeçler yazarak başlar. Cahide Birgül'ün çağdaş edebiyata kazandırdığı yirmi tiyatro eseri, bir söyleşi kitabı ve dört romanı vardır. Sanat anlayışında farklı edebî türlerin etkileri açıkça hissedilir. Şöyle ki o, çağdaş edebiyatta mensur tarzı benimseyen yapısıyla romanlardaki kurgunun temelini tiyatro yazılarından edinir. Patricia Hihgsmith ve George Simeon gibi polisiye yazarlarından etkilenir ve bu türün özelliklerine uygun şekilde eserlerinde psikolojik tahlil ve çözümlemelere başvurur. Bu da polisiye ve varoluşçu estetiğin iç içe geçtiği kurmaca bir yapının ortaya çıkışına zemin hazırlar. Ayrıca romanlarında insan-nesne münasebetini ayrıntılı şekilde tasvir eder. 2009 yılında kanser nedeniyle Ankara'da vefat eden Birgül, Karşıyaka Mezarlığına defnedilir (Akar, 2019; Erayda, 2020; Karakuş, 2019: 70).

Romancı kimliğiyle tanınırlık kazanan Birgül'ün eserlerinde ortak bir kompozisyonndan bahsetmek mümkündür. Yazarın; psikolojik çıkmazlar, hayal gücü, nesnelerin insanlar üzerindeki etkisi ve bireyin iç dünyasını kurgulama başarısı oldukça dikkat çekicidir. Eserlerindeki karakterler, zaman ve mekân canlı şekilde tasvir edilir. Sağlam bir neden-sonuç ilişkisine dayandırılan olaylar, genellikle kahraman bakış açısı ve I. tekil anlatıcıyla sunularak romanlardaki gerçeklik hissi olabildiğince arttırılır. Birgül, bireyin kendini gerçekleştirme sürecini psikolojik değişkenlere göre biçimlendirerek kişilerin karakteristik yahut tipik özelliklerini modern romanın gereklilikleri etrafında işler. Tüm romanlarında benzer konu ve temalar kullanır. Olaylar dar bir çevrede ve belli şahıslar etrafında gerçekleşir. Sorunlu aile içi yaşantılar, bedensel engeller,

kadınların toplumsal hayatta yaşadığı problemler, aşk, eşcinsel eğilimler, insan-eşya, insan-insan ve insan-mekân ilişkilerinin ortaya çıkardığı menfi tecrübeler yazarın, romanlarında ele aldığı başat konulardır. Bu konular etrafında yalnızlık, bunalım, melankoli, hüznün, yabancılaşma, çaresizlik gibi hisler tematik yapının (Türker, 2019) belirleyici unsurlarına dönüşür. Romanlarda, varoluşsal kaygı ve arayışlarla modern dönem insanının mutsuz, ötekileşmiş profili çizilir.

Bu çalışmanın sonraki bölümlerinde metin merkezli bir yaklaşımla Birgül'ün eserlerindeki varoluşçu eğilimlerin somut görünüşleri örneklenerek izah edilmiştir. Ontolojik problemleri ve kimlik arayışını ortaya çıkaran sorunlu aile yapısı ve bir kaçış yahut arayış alanı olarak eşcinsellik ise tahlil aşamasındaki jenerik kavramlar şeklinde tercih edilmiştir. Söz konusu kavramlara dair kuramsal bilgiler, ilgili alt başlıklarda ve varoluşçu düşünceyle ilişkileri bağlamında ele alınmıştır.

1. BENLİK İNŞASINDA YIKICI BİR GÜÇ OLARAK AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Cahide Birgül, eserlerinde, modern roman estetiğine uygun şekilde kişinin iç dünyasını gerçekçi şekilde tasvir eder. Modern dünyanın tükettiği bireyleri determinizm, nihilizm, varoluşçuluk gibi sanat eğilimlerinin gerektirdiği psikolojik tahlillerle eserlerine taşır. Kişi kadrosunda karakter olarak yaratılan başkışı(ler) yanında yardımcı karakterlerin işlevsellikleri, söz konusu psikolojik tahlillerin derinlik kazanmasını sağlar. Birgül'ün aile içi problemleri ele aldığı çoğu romanında başkışının ruh hâline dair ayrıntılar, yardımcı şahısların tipik özellikleri neticesinde belirginleşir. Romanlarda aile içi problemlerin daha çok fiziksel ve duygusal şiddet yahut annesiz büyümek üzerine inşa edildiği görülür. Bu durum psikolojik rahatsızlıkların gerçekçi şekilde eserlere taşındığını gösterir. Zira psikolojik manada aile içi şiddete doğrudan yahut dolaylı şekilde maruz kalan çocuklarda kısa ve uzun vadede çoğu psikolojik temelli sağlık problemleri gözlemlendiği bilinmektedir: “Anksiyete, depresyon, öğrenme güçlüğü, duygu ve davranış bozuklukları, sonraki yaşamlarında daha fazla şiddete maruz kalma ve kendilerinin de şiddet uygulaması, okul başarısızlığı, post-travmatik stres bozukluğu, somatik yakınmalar, anti-sosyal davranış, fobi, uyum bozuklukları ve içe kapanma gibi sorunlar görülmektedir” (Lök, Başoğlu & Öncel, 2016: 160). Söz konusu sorunlar Birgül'ün roman kişilerinde maruz kaldıkları şiddet türüne uygun şekilde işlenir. Aşırı endişeli, yalnızlık duygusuna kapılmış, depresif ve içe kapalı tiplerle sosyal ilişkileri zayıf, intihara meyyal kişilerin ailedeki sorunlu ilişkilere bağlı olarak karakterize edildiği anlaşılır. Ebeveyn şiddetinin ortaya çıkardığı korku duygusu¹ beraberinde yeni korkular doğurarak daha takıntılı, fobik bireylerin ortaya çıkmasına neden olur. Tüm bu etkenler, roman kişilerinin iç dünyasının tematik düzlemde işlenmesini sağlar. Ayrıca aile içi sorunlu ilişkilere neden olan toplumsal etkenler de romanlarda dolaylı biçimde eleştirilir.

Cahide Birgül'ün eserlerinde sıkça yer verilen çekirdek aile yapısı barındırdığı sorunlar ve sosyo-psikolojik yönleri ile ortak bir tema olarak ele alınır. Onu Türk edebiyatında özgün kılan temel noktalardan biri de kuşkusuz ki “bugün pek meşhur olan orta sınıf aile yapısı eleştirisini asla didaktik olmayan bir tonda, hakaretamiz bir ifade kullanmaksızın, her karakterin çıkışsızlığını da deşifre ederek sunabilme yetisidir” (Özsoy, 2019: 13). Türk aile yapısındaki bilindik kalıplardan farklı olarak özellikle kadın ve anne tipinin yazarın romanlarında belirleyici bir misyona sahip olduğu söylenebilir. Kurguya yön veren olayların merkezinde ya bir kadın ya da bir kadından çeşitli açılardan etkilenen bir erkek vardır. Birgül'ün eserlerinde anne tipi, daha çok yokluğuyla olay örgüsü ve tematik yapıya yön verir. Örneğin; *Ah Tutku Beni Öldürür müsün?* adlı romanın başkışısı Melih, annesinin ölümü ardından üvey annesi ve babasının yaptıklarıyla gittikçe mut-

¹ Çocuklardaki şiddet odaklı korku duygusu; bir nesneye, hayvana, annesizliğe, sevlmeme/beğenilmemeye, günah kavramına, karanlık ortamlara yahut toplumsal hayata dahil olamama gibi etkenleri de bünyesine dâhil edebilir. Tüm bu korkular, kökenini çocukluk çağından alan ve kişinin yetişkinlik dönemindeki yaşantısını büyük ölçüde etkileyerek sağlıklı bir kimlik kazanımını olumsuz şekilde biçimlendirir (Atlı, 2017: 203). Dolayısıyla aile içindeki şiddetin yarattığı korkunun, yeni korkuları tetikleyen bir işlev taşıyarak bireyden topluma doğru genişleyen problemler bir yapının ortaya çıkışına zemin hazırladığı sonucuna ulaşılabilir.

suzlaşır ve kendini değersiz hisseder. Bu romanıyla yazar, polisiye tarza yönelir. Türünün yetkin bir örneği şeklinde değerlendirebileceğimiz eserde, varoluşsal manada aidiyet duygusunun sorgulandığı görülür. Annesinin ölümü sonrasında üvey anneye büyüyen Melih, maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik şiddetle ruhsal manada ciddi sorunlar yaşar. Üstelik babasının da bu şiddete ortak oluşu, ondaki aile kavramına yönelik tutumun olumsuz yönde gelişmesine neden olur:

Annesi öldükten sonra, henüz altı yaşındayken hayatına giren o kadınla birbirlerini hiç sevmemişlerdi. Daha sonra doğan çocuklar ise, huzursuzluğu gidereceğine iyice artırmıştı. Hayal meyal hatırlıyordu, babası ilk onu korur gibi davranmışsa da giderek karısından yana olmuştu (...) Melih sadece zavallı değil, duygusuz ve korkak bir adam olduğunu da düşünüyordu onun. (...) Hele bir defasında o kadar acımasızca dövmüştü ki, Artık ölüyorum herhâlde, diye düşünmüştü Melih (Birgül, 2020: 19).

Anne sevgisinden yoksunluğun yanında baba tarafından uygulanan şiddet, Melih'te, psikolojik manada sorunlu bir kişiliğin ortaya çıkmasına yol açar. Çocukluk çağında yaşadığı problemler gençlik yıllarında etkilerini devam ettirir. Sağlıklı bir aile ortamında büyüemeyen birinin hissettiği sevgi açlığı Melih'te açıkça görünür. O, varlıklı bir ailenin bir kaza sonucu bakıma muhtaç oğluna arkadaşlık etmek amacıyla çalışmaya başladığı evdeki ortamın büyüüne kapılır. Melih, ebeveynlerinin gösterdiği yakınlıktan etkilenerek bu ailenin bir parçası olmaya çabalar. Ne var ki evin oğlu, bu durum karşısında Melih'i uyarak ona karşı tavır alır:

“İşini iyi yapmıyorsun” diye devam etti Olcay. Sesi sert değilse de otoriterdi.

“Anlamadım”

“Neden buradasın? Bana arkadaşlık etmek için. Peki sen ne yapıyorsun? Evde yaşayan biri gibi davranıyorsun.”

Melih yüzünün kıpkırmızı kesildiğini hissetti (Birgül, 2020: 50).

Dışarıdan bakıldığında ideal bir aile görüntüsü çizen bu varlıklı ailenin maddi çıkarları için birbirine yaptıkları kötülükler, polisiye roman ekseninde kurguya eklenir. Miras ve antika bir eser için cinayet işlendiğini düşünen ve geçirdiği kazayı bir komplo olarak Melih'e anlatan Olcay, kazada ölen ikizi Gülce'yi güzelliği ve iyi kalpliliği ile anarak Melih'teki sevgi yoksunluğunu tekrar ortaya çıkarır. Melih ise kızın hayaletini görme umuduyla evde kaldığı sürece düşüncelere dalıp Gülce'yi hayatının aşkına dönüştürür:

Rüyasında Gülce'yi gördü. Genç kız, teyzesinin eflatun elbisesini giymişti. Sarı saçları omuzlarından aşağı dökülüyor ve yüzünde ancak hayatta olmayan birine yakışacak bir gülümsemeyle Melih'i yanına çağırıyordu. (...) Melih derin bir huzur duygusuyla Gülce'yi düşündü. Gülce hakkında kimse olumsuz bir şey söylememişti o güne kadar. Bütün duydukları kızın onun aşkını hak eden biri olduğu duygusunu daha da güçlendiriyordu (Birgül, 2020: 61-66).

Ölmüş genç bir kıza âşık olan Melih, bu eylemini anlamsız bulmasına rağmen aşkından vaz geçemez. Bu da Melih'in marazi bir aşkın pençesinde kendini aradığına işaret etmektedir. Söz konusu tutum; varoluşçu düşüncenin saçma, irade, seçme özgürlüğü ve arayış kavramları etrafında anlamlı görünmektedir. Ne var ki Olcay'ın ikizi olan ve kazada vefat eden ikizi Gülce'ye âşık olan Melih için Gülce, bir noktadan sonra saplantıya dönüşür. Melih'teki bu sağlıksız düşünme ve nafile çabaların temelinde çocukluk döneminde ailesinden göremediği sevginin yattığı mesajı örtük biçimde verilir. Yaşadığı maddi sorunlar neticesinde tanıştığı bu şaşalı hayatın bir parçası olmaya çabalarken gayretinin boşa çıkması Melih'te nefret, aidiyetsizlik ve yabancılaşma gibi durumların belirmesine neden olur. Dolayısıyla olaylar, her ne kadar polisiye unsurlar üzerine inşa edilse de roman kişilerindeki ruhsal yıkımların varoluşsal çerçevede işlenmesiyle muhteva özgünlük kazanır. Ayrıca eserde, ebeveyn şefkatinden yoksun büyüyen çocukların ilerleyen dönemlerde yaşayabileceği psikolojik problemler, Melih üzerinden örneklenerek bireysel ve toplumsal bir soruna dikkat çekilmiştir. Özetle, annesizliğin vermiş olduğu yalnızlık hissi yanında

üvey annesinin uyguladığı psikolojik baskı ve babasından gördüğü fiziksel şiddet Melih'in benlik inşasında yıkıcı bir etki yaratır. Romanın temel vurgusu anne-baba-çocuk ilişkisindeki sorunlu münferit ilişkilerden çok belirtilen problemler neticesinde ortaya çıkan menfi hisler üzerinedir. Bireysel hassasiyetler etrafında şekillenen psikolojik yıkımlar gerek ferdî gerekse toplumsal düzeyde kişilerin kendisine ve çevresine yabancılaşmasına neden olur. Romanda, olumsuz manzaralarla işlenen sorunlu aile içi ilişkilerin özellikle çocuklar üzerindeki tesirleri gösterilerek okurda bir farkındalık yaratılır. Cinsiyet rollerinde erkeğin anneye olan ilişkisine dair fikirler veren romandaki içerik, özellikle erkek egemen toplumlardaki kültürel yapıyla ilişkilendirilebilir. Zira bu toplumlarda kültür, annenin kendisiyle olan ilişkisine odaklanır, erkeği annenin dünyasından ayırmaya niyetlenir ve dolayısıyla onun kazandığı otonomi sadece görünüşte kalır. Bu nedenle erkekler, çevresindekilerle ilişkiye girebilmek için vahşice davranmak ve var olmak zorunda kalır (Irigaray, 2023: 139). Söylenenlerden hareketle aile kurumunda annenin önemine dair doğrudan yahut dolaylı göndermeler, yazarın bu eserlerindeki özgün taraflardan biridir, denebilir.

Birgül, *Gölgeler Çekildiğinde* eserinde ise anne figürünü baskıcı yönüyle kurguya dâhil eder. Asosyal ve kendine güveni olmayan bir tip olan Esin, annesinin ölümünden sonra da değişmez. Babasının tekerlekli sandalyeye mahkûm oluşu, nişanlısına içten bir aşk beslemeyişi ve varoluşsal manada benlik bütünlüğüne ulaşamaması Esin'deki genel mutsuzluk ve depresifliğin temel gerekçeleri şeklinde yorumlanabilir. Kurgunun başından itibaren Esin'in yakın çevresindeki kişilerin hem birbirleri hem de genç kız üzerinde olumsuz etkiler yarattığı açıkça dile getirilir: “Babam, yıllarca gölgelere sinerek son darbeyi, onun kuralsız, vahşi inişini beklemiş, ama kaybeden annem olmuştu. (...) Eğer benim gibi bir anneye sahipseniz, renksiz biri olmanız kaçınılmazdır. (...) Düşüncelerimin annemden sıyrılıp Kenan'la buluşmasına önce sevindiysem de, uzun sürmedi. Kenan'ı hatırlamak da annemi hatırlamak kadar çaresiz bırakıyordu beni” (Birgül, 2019: 38, 40). Esin'in ikili ilişkilerindeki mutsuzluğu, çevresindeki kişilerin tipik özellikleri nedeniyle içinden çıkılmaz bir hâl alır. Annesi, babasıyla mutsuz bir evlilik yaşar, nişanlısı yahut nişanlılığı onun için bir zorunluluktan ibarettir. Babası ise silik bir tip olarak hayatının hiçbir noktasında anlam kazanamaz. Mutsuz, ümitsiz ve kendi ifadesiyle “renksiz” biri olmaya mahkûm hisseden Esin, tüm bu etkenlerle benlik inşasında sorunlu bir süreç geçirir.

Roman içerisinde gerçekleşen çoğu olay, Esin için bir başka imtihana dönüşür. Deniz'in Kenan'la kaçması sonrasında genç kızın kendini ve çevresini sorgulayışı fakat mutsuzluk duygusu etrafında çaresiz kalışı Esin'in kaybettiği imtihanlardan biri olarak yorumlanabilir:

“Kenan'la kaçtı Deniz.”

Bunu biliyorum Selcan Abla. Bana yaşananları anlatma, anlamışsan, şunu söyle: BİZLERE NE OLDU? (...) sonunda anlamıştım: “Kırmızı Başlıklı Kız” gerçekten bir masaldı (...) boyumun ölçüsünü almıştım sonunda. Coşkulu türküler söyleyerek karanlık ormana dalmış, şişkin bir midede yolculuğumu bitirmiştım.

Kısaca, denemeden bilenlerden daha aptal, gidip de dönmeyenlerden daha şanslıydım (Birgül, 2019: 183, 184).

Romanda ele alınan bireysel sorunlar yanında toplumsal aksaklıklara yönelik eleştiriler de dikkat çeker: “[K]itaba dair atlanmaması gereken; kutsal aileyi aşındıran, ilişkilerde gücün öne çıktığı durumları deşifre eden, kurumları sorgulayan bir metin olması”dır (Erez, 2019: 6). Ayrıca geleneksel aile yapısını ve toplumsal normları eleştiren romandaki en dikkat çeken hususlardan biri de eşcinsel yakınlaşmalarla ortaya çıkan heyecandır. Yazar, eserinde eşcinselliği toplumsal normların belirlediği suç ve suçluluk algısından bağımsızlaştırmaya çalışır (Erdoğan, 2022: 207). Eşcinsellik, kurgu içerisinde taraf olmadan yahut özendirmeden işlenmeye çalışılır. Romana konu bakımından derinlik kazandıran bu tarz bir muhtevayı diğer eserlerinde de işlemesi Birgül'ün, eşcinsellik bağlamında okurlarda bir farkındalık yaratmaya çalıştığını düşündürür.

Sonuç olarak, *Gölgeler Çekildiğinde* eserinde çekirdek aile yapısı, evlilik kurumu ve yakın ilişkilerin başkışı üzerinde doğurduğu olumsuz etkiler işlenmiştir, denebilir.

Yazarın külliyatı içindeki *Eflatun Koza* romanı, taşıdığı polisiye içerik ve insan-eşya ilişkisindeki derinlikli analizlerle özgünlük kazanır. Birgül, romanda eşcinsellik temasını belirgin şekilde öne çıkarırken modern romanın insan psikolojisindeki farklı tarafları ele alan yönünü kurgudaki şahıs ya da olaylar üzerinden örnekler: “İki kız kardeşin yaşadığı garip çekişme, plazalarda yaşanan iş ilişkileri, rekabet, gereksiz söylenen yalanlar, insan psikolojisinin aslında ne garip olduğunu anımsatıyor okura” (Yıldıran Genç, 2019: 19). Gazeteci olarak işe başlayan başkışının kayıp kadınların akıbetlerini araştırdığı dosyanın adı romana ismini verir. Gerilim unsurunun üst safhada tutulduğu olay örgüsünde kadınların yaşadığı zorluklar, psikolojik ve fizyolojik şiddet odağında sıklıkla öne çıkarılır. Romanda çeşitli sebeplerle kayıplara karışan kadınların bir gazetede yeni göreve başlayan anlatıcı tarafından araştırılması işlenir. Popüler çizgide hikâyeleştirilerek incelenmesi için anlatıcıya teslim edilen dosya, olay örgüsünde gerçekleşecekler hakkında okura açık bilgiler verir: “Kapağın sol üst köşesinde ‘İstanbul Asayiş Bölge Müdürlüğü Kayıp Şahıslar Büro Amirliği’ yazıyordu. Başlık ise şöyleydi: ‘Çağla Akışlı- İrmak Derderoğlu’” (Birgül, 2010: 14). Bu süreçte anlatıcının çevresindeki kişilerin kayıp insanların hikâyelerinden nemalanma arzuları, onların yaşadığı zorluklara karşı duyarsız kalışları ve dolaşısıyla toplumsal yozlaşma durumunu öne çıkarır: “Aslı alaycı gülümsedi. ‘Sen yoksa onları bulmayı mı düşünüyorsun?’ Ne diyeceğimi bilemedim. ‘Bizim işimiz kaybolanları bulmak değil. Onların hikâyesini yazmak. Polis miyiz biz?’” (Birgül, 2010: 25-26). Gerek anlatıcının gerekse kayıp kişilerin kadın oluşu, kurgudaki odağı toplumsal yapıda kadınların yaşadığı problemlere yöneltir. Söz konusu kadınların aile içinde sorunlar yaşamaları ve akabinde kayıplara karışmaları ailevi ilişkilerin yıkıcı etkisine bir örnek olarak yorumlanabilir.

Kurguda gerilim unsurları her ne kadar polisiye öğelere bağlanmış gibi görünse de başkışının yaşadığı dönüşüm ve ruhsal çatışmaların temelinde çekirdek ailesi yatmaktadır. Silik kişilikte bir baba, dominant bir anne, sevgilisini elinden alacak kadar hırslı bir kız kardeş ile özgüveni yok edilmiş, korkulara hapsolmuş bir başka kardeşten müteşekkil bir ailede Evrim, kimlik kazanımında yaşadığı varoluşsal çıkmazlarla karakterize edilir. Örneğin kız kardeşinin Evrim’in sevgilisi Gürdal’la kaçarak kayıplara karışması onda nefret, kıskançlık ve aynı zamanda özlem duygularını tetikleyerek sağlam bir benlik inşasında yıkıcı etkiler yaratır. Ailesinin bu kaçıyı kabullenip tepkisiz kalışı ise Evrim’in aile kurumuna yönelik geliştirdiği olumsuz tutumun çıkış noktalarından biridir. Böylesi bir aile ortamında başından geçen olumsuz tecrübeler, Evrim’i farklı arayışlara iter. Evdeki gergin ve mutsuz ortamdan uzaklaşmak için başladığı gazetecilik işinde çalışma arkadaşlarının menfaatçi tiplerden oluşu, ilgilendiği haberlerin trajik yönler barındırması, genç kızdaki ruhsal düğümleri daha da aşılamaz hâle getirir. Ne var ki bu süreçte deneyimleyip öğrendikleriyle belli bir bilinç seviyesine ulaşır. Evrim, evin dışında farklı ve marjinal hayatların var olduğunu gördükçe kendini gerçekleştirme yolunda ciddi atılımlar yaşar.

Modern romanların önemli unsurlarından biri olan imgesel kullanımlar daha çok söz oyunları, nesne, mekân yahut kişilere atfedilen yan ve özgün anlamlarla sağlanır. Bu bağlamda *Eflatun Koza* romanında nesne-insan ilişkisinin sembolik düzlemde etkili şekilde kullanıldığı görülür. Nitekim gündelik hayatta etrafımızı saran basit nesneler ve bunlara yüklenen anlamlar, kişinin benlik inşasındaki etkileriyle okurların dikkatine sunulur. Romanda Zarife ismi verilen cansız mankenin ev ahalisi üstündeki etkileri dikkat çeker:

Bu mankene yıllar önce, ben doğmadan ‘Zarife’ adı konmuş. Zaman içinde de evdekilerden biri hâline gelmiş Zarife. Objelerin giderek hayatlara sızması, hatta o hayatları ele geçirmesi böyle bir şey olmalı. Görerseniz, gerçek ve güzel bir kadından ayırt edemezsiniz onu. Hayalinizde canlanan şimdiki mankenlerden farklıdır biraz (...) Geçmişte birileri üzerinde çalışmış, kaş, göz, dudak, burun yapmış Zarife’ye (Birgül, 2010: 10).

İsminden başlayarak dış görünüşüne dek söylenenlerle estetize edilen cansız manken, evin annesi için sevilme de belli yönleriyle ulaşılmak istenen ideal kadın profilinin temsili gibidir. Kadın; yapmak, giymek istediklerini Zarife üzerinden gerçekleştirir. Ne var ki alıntıyı önemli kılan nokta, uzun yıllar boyunca muhafaza edilerek evin bireyi hâline dönüşen cansız mankenin evdekilerden gördüğü değeridir. Güzel, zarif ve sessizliğiyle uyumlu bir kadın olarak kişileştirilen manken, salt bir dekor olmaktan öte evdekiler üzerinde hâkimiyeti olan biridir. Babası Zarife'yi annesini eleştirmek amacıyla kullanırken annesi için o, önemli bir bireydir. Anlatıcı ise cansız mankeni çocukluğunun kâbusu olarak tanımlar. Geceleri odasından tuvalete kalkan genç kızın korkusuna dönüşen Zarife, mükemmel vücudu, gerçekle cansızlık arasındaki simasıyla çocukluk dönemindeki anlatıcının travmalarından biridir. Söylenenlerden hareketle cansız bir mankenin çocuk veya yetişkin fark etmeksizin şahısların kişilik özelliklerini ve psikolojik durumlarını şekillendirmede faal olarak etkili olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Geceye Uyananlar romanı aynı evde yaşayan üç kardeşin sorunlu yaşantılarının açtığı olumsuzluklar üzerine kurgulanır. Romanda “zihinsel engelli kardeş Memo, teşkilatta çalışan genç, yakışıklı Haluk ve Nilüfer ekseninde ivme alır hikâye. Dışarıdan oldukça olağan görünen bir ailenin üzerindeki sırları kazıyarak altında yer alan yaraları, marazları ve çatışmaları açığa çıkarır” (Küçüksarp, 2020). Kurguda, yaşadıkları sıradan hayat içerisinde geçmişlerinden gelen sorunlarla sağlam bir benlik kuramayan üç kardeşin ölümle sonuçlanan trajik hikâyesi anlatılır. Romanın başkişilerinden “Nilüfer hayatı boyunca bir yere ait olamamış, bir evi yuva kılmanın sorumluluğunu üstlenmiş, hayatının hiçbir döneminde özgür olamamış kadınların temsilidir” (Atıç, 2024: 69). Yalnızlık, mutsuzluk, annesizlik, sorunlu çocukluk dönemlerinin yarattığı travmatik durum ve duygular romandaki olay örgüsüne yön verir. Üç kardeş de kendi hayatları özelinde mutsuzluklarından kurtulmak için çıkış yolları ararlar. Memo bu yolda uyuşturucuya başvururken Nilüfer, aile bağları aracılığıyla kendini gerçekleştirmeye çalışır. Fakat yapılan her türlü eylem başarısızlıkla sonuçlanır. Roman bitirilirken Haluk'un kendisini ve kardeşlerini kimyasal gazla zehirleyip öldürme girişimi, varoluşsal düzlemde gerçekleştirilen tüm arayışların başarısızlıkla neticelendiğini gösterir:

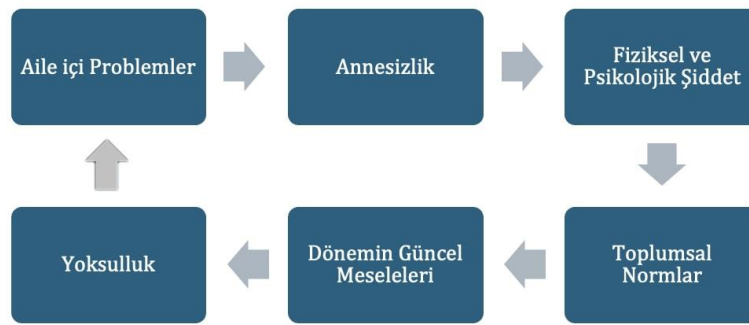
Artık ne yapacağımı biliyordum. Belki bütün hayatım boyunca, hiçbir şeyden bu kadar emin olmamıştım. Önce banyodaki tüpü söktüm. Sonra mutfaktakini. Balkondan yedek olanı da alıp hepsini koridora yan yana dizdim. (...) Sonra tüplerden birini Memo'nun odasına götürdüm. Deliksiz uyuyordu... (...) Camların kapalı olup olmadığını kontrol ettim, tüpü açtı, sonra da bir battaniye alıp çıktım odadan. (...) Kapsını dışarıdan kilitledim ve battaniyeyi kapının altına sıkıştırdım. (...) Sıra ikimize gelmişti. Nilüfer ile bana. (...) Örtüyü kapının altına sıkıştırdım sonra ve iki tüpü de açtım (Birgül, 2004: 240).

Annesinin kaybı akabinde ölümün yıkıcı tarafıyla tanışan Nilüfer, sevdiği adamla da evlenemez. Yaşadıkları karşısında çaresizlik duygusuna teslim olarak derin bir mutsuzluğa mahkûm olur. Roman sonunda ise Haluk, sorunlu kişiliği sebebiyle kendisi ve kardeşlerini gazla zehirleyerek ölümü tercih eder. Bu tercih, varoluşçu anlayışın temel referanslarından özgür irade ve tercih kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Varoluşsal manada arayış ve eylemler; kişinin ontik sorgulamaları, hayat tecrübeleri ve edindiği birikimle neticelenerek bütünlük kazanır. Haluk'un bu süreç sonunda intiharı bilinçli bir eylem olarak benimseyip uygulaması romandaki varoluşçu eğilimin somut görünümüne dönüşür. Başka bir ifadeyle modern romanların bilindik temalarından olan ölüm ve intihar, *Geceye Uyananlar*'ı varoluşsal arayışların çözümsüzlüğüne ve sonuçlanma biçimine uygun bir kimliğe büründürmüştür. Burada dikkat çeken husus, aile içi ilişkilerdeki sorunlu yapıların kişiyi, sadece mutsuzluk duygusuyla sınırlamayıp ölümüne ve öldürmeye kadar sürükleyebileceğine yapılan vurgudur. Söylenenler hâricinde roman, 1990'lı yılların çalkantılı politik ortamını, toplumsal sorunlarını da satır aralarında işler. Faili meçhul cinayetler, Cumartesi Anneleri, şüpheli şekilde kaybolan insanlar dönemin gerçekliği ve atmosferine uygun şekilde “suç ve suça bulaşmışlık” vurgusu etrafında ele alınır. Tüm bu sosyolojik vakalar, romanın tematik yapısına hâkim olan mutsuzluk, çaresizlik, yalnızlık, ölüm ve belirsizlik

duygularını pekiştirerek toplumdan aileye, aileden de bireylere sirayet eden menfi duyguların tutarlı ve devamlı hâle gelmesine hizmet eder.

Yapılan tahliller neticesinde aile içi ilişkilerin Cahide Birgül'ün romanlarında henüz çocukluk çağından başlayarak yetişkinlik dönemine dek daha ziyade yıkıcı etkileriyle ele alındığını gösterir. Kurgudaki olumsuz yaşantılar, ebeveynlerin uyguladığı psikolojik ve fizyolojik baskı/şiddetin yarattığı travmatik durumlar, kişinin benlik bütünlüğü kazanmasındaki en büyük engeller olarak işlenir. Ayrıca aile içi menfi deneyimler modern romanın özgün yönlerinden biri olan tematik zenginliği sağlamasının yanında kişi kadrosundaki karakterizasyon metodunda da işlevsel bir misyon kazanır.

İncelenen romanlardan hareketle eserlerde aile içi problemleri ortaya çıkaran etmenlerin öncelikle bireyden topluma, ardından toplumdan yeniden bireye doğru kısır bir döngü yaratarak kurguya etki ettiği görülür:

Şekil.1. Varoluşsal Tesirleriyle Aile İçi Problemler

Şekil.1’de gösterilen değişkenler, kurgu üzerindeki belirleyici unsurlarının bir özeti olmanın yanı sıra roman kişilerinin sürdürdüğü varoluşsal mücadelelerinin de çıkış noktalarını temsil etmektedir.

2. VAROLUŞSAL BİR ARAYIŞ OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet rolleri geçmişten günümüze dek güncelliğini koruyan meselelerdendir. Çeşitli tartışmalara konu olan toplumsal cinsiyet rolleri, özellikle kadının toplumsal hayattaki ve bireysel düzlemdeki bağımsızlığı üzerine yoğunlaşır. Toplumsal cinsiyet kavramının tanım ve kapsamı dikkate alındığında kadın ve erkeğe yüklenen cinsiyet rollerinin bireysel/biyolojik farklılıklardan ziyade kolektif/kültürel özelliklere dayandırıldığı söylenebilir (Bal & Reyhanoğlu, 2022: 902). Dinî yozlaşma, gelenek, genetik, dil ve üslup gibi değişkenler ise toplumsal cinsiyet çalışmalarının felsefi temellerini ortaya koyar. Bu doğrultuda tarihsel süreçte başta feminizm olmak üzere queer ve farklı cinsiyet eğilimlerini temsil eden hareketlerin ortaya çıktığı görülür. Temelinde cinsiyet rollerindeki eşitsizliğe vurgu yapan bu eğilimlerin odağında kadın, eşcinsel veya farklı cinsel tercihleri benimsemiş bireylerin sorunları vardır. 1980’li yıllarda edebî metinlerde de sıkça değinilen bu eğilimler genellikle toplumsal cinsiyet kavramı etrafında ve tematik bir düzlemde işlenir. Kuramsal yahut akademik çalışmalarla gittikçe popüler hâle gelen toplumsal cinsiyet kavramı, edebî eserlerde daha çok sosyo-psikolojik yönleriyle ele alınır. Bu bağlamda ataerkil anlayış, toplumsal normlar, modern dünya düzeni gibi unsurlar feminist bir bakış açısıyla kurmaca içinde tartışma zeminine çekilir. Türk edebiyatında feminist içerikli eserler daha çok 1980 sonrasında gözlemlense de farklı cinsiyet eğilimlerini işleyen eserlerin ortaya çıkışı -istisnalar olsa da- 2000’li yılları bulur. Cahide Birgül de 1990’lı yılların sonundan itibaren marjinal sayılabilecek içeriğiyle kadın ve eşcinselliği cinsellik odağında eserlerinde işleyen bir yazar olarak tanınır.

Cahide Birgül'ün eserlerindeki cinsellik unsuru, kadın odaklı bir düzlemde ve daha çok ontolojik sorgulamalara paralel şekilde ele alınır. Feminist algı ve lezbiyenlik ise romanlardaki cinsellik temasına yön veren temel değişkenlerdir. Birgül'ün eserlerinde feminist eleştiri kuramının etkilerini kolaylıkla tespit edebilmek mümkündür. Kadınların maruz kaldığı toplumsal baskı, şiddet, ötekileştirme ve cinsellik odaklı metalaştırılma durumları, romanların bazen doğrudan bazen dolaylı meselesi olarak işlenir. Teorik bağlamda Birgül'in eserlerinin Humm'un tasnif ettiği "siyah feminist eleştiri, lezbiyen feminist eleştiri ve üçüncü dünya feminist eleştirisi" (1994: 171-283) başlıklarından daha çok lezbiyen feminist eleştiriye uygun bir içerik sunduğu söylenebilir. Bu eleştiri kuramının esas dayanağı olan lezbiyen feminizm,² kadınların hem erkek egemenliğinden hem de heteroseksizmden kurtulmaları için bir yol sunarak popülerlik kazanır. Kuramsal içeriğinde ve pratikte toplum analizini iki temel iddiaya dayandıran lezbiyen feminizme göre ilk iddia, heteroseksüelliğin bir cinsel arzu biçiminden çok daha fazlasını kapsadığı, aynı zamanda erkek üstünlüğünü ve kadın boyunduruğunu destekleyen bir kurum olarak işlev görmesidir. Lezbiyen feministlerin ikinci iddiası ise heteroseksüelliğin ve evliliğin erkek üstünlüğünün sürdürülmesindeki merkezi önemi göz önüne alındığında, lezbiyen bireylerin ve ilişkilerinin toplumsal ve ekonomik düzene derin bir meydan okuma sunmasıdır (Valk, 2024). Dolayısıyla lezbiyen feminizmin özünde erkek egemen yapıyı destekleyen, pekiştiren heteroseksüel cinsel eğilim ve erkek-kadın biçimindeki evliliklere karşı çıkarak kadına hem toplumsal hem de bireysel anlamda özgür bir seçim alanı yaratmayı amaçladığı söylenebilir. Toplumsal yönüyle politik bir taraf taşıyan kuram, bireysel yönüyle daha ziyade cinsiyet temelli varoluşsal arayışların temsiline dönüşür.

Ayrıca feminizmin genel işlevlerinden biri olan "feminist kimlik, tıpkı LGBT kimliği gibi, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe dair yerleşik kategorilerin sınırlarını esnetir" (Marinucci, 2020: 72). Bu durum özellikle kadın merkezli eserlerde toplumsal cinsiyet odaklı tartışmaları öne çıkarır. Çünkü Butler'a göre cinsiyet ve dolayısıyla cinsiyet rolleri sürekli tekrar edilen bedensel bir stilizasyondur ve bu tekrarlar katı, düzenleyici eylemlere evrilerek doğal bir tür/varlık görünümünün oluşumuna neden olur (2020: 38). Modern dünyada cinsiyet rollerinin belirlenmesinde, kapitalist ve neoliberal politikaların ekseninde tasarlanan ve "normal" olarak dayatılan normlar temel ölçüt olarak belirlenir. Deleuze'nin sağlıklı bir ontolojik bütünlük kazanmada öne sürdüğü reçete, bu normatif ve erkek egemen normalleştirmelere karşı çıkıp radikal değişimlere gitmeyi gerektirir (Direk, 2018: 228). İşte feminizmin isyanı tam da bu noktada ortaya çıkar. Zira ahlaki normların erkek egemen söyleme göre şekillendiği toplumlarda kadınların sürdürdükleri mücadele; genelde eşitlik arayışı, özelde ise varoluşsal alanın sınırları içinde anlam kazanır. Nitekim tarihsel süreçte ortaya çıkan feminizm, queer (kuir), LGBT gibi kuram ya da oluşumların temelinde cinsiyet temelli dışlanmışlık hissi ve özgür bir benlik kazanımı arzusu bulunmaktadır. Örneğin queer kuramında cinsiyet rolleriyle normlar arasında çift yönlü bir etki olduğu varsayılır. Normlar değiştikçe cinsiyetlere biçilen roller de farklılaşır. Dolayısıyla insan, normların belirlediği her yasada yeniden cinsiyetlenir ve bedenlenir (Direk, 2018: 222-223). Tüm bu değişim ve yenilenme her defasında özgün varoluşsal sorgulamaların önünü açarak insan gerçeğine dair yeni açıklamaların doğuşuna neden olur.

Şimdiye dek dile getirilen tüm bu hususlar, öncelikle Batı'da, daha sonraları ise dünya edebiyatlarında kendine has bir külliyyat oluşturur. Türkiye'de doğrudan kadın haklarını konu alan eserlerin ortaya çıkışı 1980'li yılları bulsa da feminist bilinç, esasında, yapılan akademik ve

² Lezbiyen feminizm, tarihçesi ve işlevi bakımından şu şekilde açıklanabilir: Amerika'da 20. yüzyılın ortalarından sonlarına dek devam eden kadın hareketidir. Eşcinsel hakları hareketi ile cinsel devrimin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan bir feminizm alt kümesidir. Lezbiyen feministler, eşcinsel ilişkileri meşru görür ve lezbiyen kimliklerini topluluk oluşturma ve kolektif eylem için bir temel olarak kullanırlar. Lezbiyen feminizm, heteroseksüellik ve erkek üstünlüğünün "normal" olarak algılanmasına meydan okur, cinsiyet ve güç hakkında alternatif düşünme yolları sunar (Valk, 2024). Diğer feminist hareketlerinden hem farklı olarak hem de onları destekleyecek biçimde topluluklar oluşturur ve dikkat çekici aktivist eylemlerde bulunurlar. Bu yönleriyle suçladıkları erkek egemen iktidar yapısında olduğu gibi kendilerinin de zamanla politize oldukları yönünde eleştirilere maruz kalırlar.

sanatsal çalışmalarla 1990'larda kazanılmıştır.³ Türk edebiyatında lezbiyen feminizm ile alakalı eserlerin ise sayıca çok az olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bakımdan Cahide Birgül'ün romanları ayrıca önem kazanır.

Cahide Birgül'ün kadın merkezli eserlerinde varoluş sorunları yaşayan kişilerin çözüm arayışlarında eşcinsel eğilimler göstermeleri, ataerkilliğin ve heteroseksüelliğin baskın olduğu bir toplumda ortaya çıkan problemlerle ilişkilendirildiği gözlemlenir. Bu durum, yazarın romanlarında hem toplumsal hem de bireysel çıkmazlar şeklinde somutlanır. Toplum tarafından dayatılan heteroseksüel ilişkiler, kadının cinsel bir obje olarak tanımlanışı, varlıklarını belli iş yahut görevlerle sınırlamaya mahkûm bırakmıştır. Kaldı ki olay örgüsünde yer alan sorunlu ilişkilerin neredeyse tamamında bahsedilen tarza uygun bir yapı mevcuttur. Yazar, bunun karşısında alternatif bir çözüm yolu olarak eşcinselliğin varoluşun muhtemel bir parçası olabileceğini bir kadın nazarından ve aşk duygusu etrafında işlemeye çalışmıştır. Romanlardaki eşcinsel eğilimlerin pornografik içerikten uzak oluşu bu noktada anlamlı görünmektedir. Kaldı ki Birgül'ün ifadesiyle onun eserleri popüler lezbiyen öykülerinden ve bunların sunduğu cinsel açılımlardan uzak bir görünümde (Demirkan, 1999: 261). Gerçekten de Birgül'ün eserlerinde cinsellik muhtevalı sahnelerin çoğunda ayrıntısız ve ilkelikten uzak yakınlaşmalar gözlemlenir. Özellikle *Gölgeler Çekildiğinde* ve *Eflatun Koza* romanları, bu tarz içeriğe uygun birçok sahne barındırır. Örneğin, *Gölgeler Çekildiğinde* romanında Deniz ve Esin'in yakınlaşmaları iki kadın arasındaki ilişkinin cinsellikten ziyade aşk duygusuna dayandırıldığını düşündürür:

“Koltuğa, yanıma geldi. Başımı kavrayıp göğsüme dayadı. Düzenli kalp atışlarını duyuyordum. Parmakları, kimsenin bilmediği bir yol açıyordu saçlarımda. Gözlerimi kapamıştım. Yüzüm kazağının yumuşak tüylerine gömülü, derinden gelen kokusunu içime çekerek bütünüyle ona bırakmıştım kendimi. (...) Karanlığın içinde parlayıveren o hiç bilmediğim ateşi ve onunla yalınlanan bedenlerimizi düşündüm, bir kez, bir kez daha. Keyiflenerek içimi çektim ardından ve Deniz'in artık ısınmaya başlayan boynuna, oradaki yumuşak çukura biraz daha sokulup odama baktım” (Birgül, 2019: 86, 143).

Romandaki lezbiyen eşcinsellikte sadece aşkın değil özlem duygusunun da ikircikli bir şekilde ve tematik düzlemde işlendiği görülür. Lezbiyenliğini kabullenen fakat ilişkisini devam ettiremeyen Esin için aşkı, benlik kazanımında yıkıcı bir etki yaratır. Keza Esin için Deniz, aşkla arzulanan bir ideal olduğu gibi aralarındaki ilişki hiçbir zaman emin olamadığı bir görünümde (Birgül, 2019: 87).

Toplumsal dayatmalara uygun, mutsuzluğun normalleştirildiği nişanlılık sürecinde Deniz'in eve gelişle lezbiyenliğini fark eden Esin, kısa süreli heyecan, arayış ve mutluluğun tadına varır. Ne var ki bu süreç, benlik inşasında kalıcı ve bütünleyici bir faktöre dönüşmez. Esin'in mevcut melankolik hâli Deniz'in gidişiyle daha da derinleşir. Buradaki önemli nokta, cinsiyet rollerinden ziyade aşk duygusuna bağlı kaybedişler sonrasında kişinin tecrübe ettiği acılı sürecin ruhunda açtığı onarılmaz yaralardır:

³ 1980'li yıllardan günümüze uzanan süreçte feminist düşünceyi üzerine akademik ve edebî eleştiri çalışmalar gerçekleştiren isimlerden ilk akla gelenler şunlardır: Jale Parla, Fatmagül Berktay, Ayşe Durakbaşı, Sibel Irzık, Hülya Adak, Zeynep Direk, Aslı Güneş, Güzin Yamaner, Zeynep Ergun, Özden Sözelan. Edebî düzlemde eser veren sanatçılar içinde öne çıkanlar ise Duygu Asena, Sevgi Soysal, Leyla Erbil, Feride Çiçekoğlu, Ayşe Düzkan, Nalân Barbarosoğlu, Feyza Hepçilingirler, Müge İplikçi, Betül Tarıman, Birhan Keskin, Pınar Selek, Mine Söğüt ve Sibel K. Türker gibi isimlerdir (Öğüt, 2017). 1980 sonrasında feminist düzlemde kadını ele alan yazarların temel odakları her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleri neticesinde ortaya çıkan çeşitli sorunlar olsa da 2000'li yıllardan sonra yine kadını merkeze alan dinî/muhafazakâr içerikli eserlerin de sayıca arttığı ayrıca dikkat çeker.

Hepimiz, onunla bildiğimizden, olduğumuzu sandığımızdan bambaşka kimliklere bürünmüş ve belki de kendimizi bile şaşırtan, yabancı, hatta irkiltici bir “ben”le yüze gelmiştik. Belki doğru sorular değildi sorduklarımız?

Belki bütün yanıtlar, o ince belli kadınla birlikte gitmişti. Ve artık hiçbirimiz, onları öğrenemeyecektik” (Birgül, 2019: 199).

Söylenenlerden hareketle *Gölgeler Çekildiğinde* romanının, başkişinin varoluşsal arayışlarını lezbiyen feminist bir duyarlılıkla kurgulandığını gösterir. Bu doğrultuda aşk, özlem, ihtiras, hayal kırıklıkları gibi temaları merkeze alan yazar, hem modern romanın genel görünümüne uygun bir içerik yaratır hem de lezbiyen feminist kuramın salt cinsellikten ibaret olmadığını gösteren yönleri vurgulayan bir atmosfer tasarlamış olur. Çünkü Esin’in lezbiyenliğinin farkına varıp bundan kaçmaması, romanda kadınlara biçilen toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmalarına karşı bir isyan yahut mücadelenin temsilidir. Bu mücadele her ne kadar yenilgiyle sonuçlansa da arka planda verilen mesaj; kişinin kendini tanıması, özgür bir benlik edinme yolunda verdiği mücadelenin en az zafer kadar önemli olduğudur.

Eflatun Koza romanında eşcinsellik olgusu ataerkil toplumsal algı ve çeşitli zıtlıklar etrafında trajik bir çerçevede işlenir. Yazarın, diğer eserlerinden farklı olarak bu romanında lezbiyenliği açıkça ve yüksek sesle kurgusuna taşıdığı görülür. Toplumsal baskı altında ezilen kadınların kaçıışı/kayboluşu polisiye unsurlarla desteklenerek ve okurda farkındalık yaratacak bir olay örgüsü içinde sunulur. Başkişi konumundaki Evrim’in kayıp kadınları araştırmaya başladıkça eşcinsel ilişkilerle yüzleşmesi ve bunun da hayatın bir parçası olabileceği düşüncesi alt metin olarak okura sezdirilir. Ne var ki bu duyguya ulaşmak için kurguda öncelikle olumsuz yönde söylemler öne çıkarılır. Örneğin kayıp kadınlardan Irmak Derderoğlu’nun yaşam biçimi ile çalıştığı mekân, annesi tarafından geleneksel aile yapısı ve heteroseksüel çizgide normalleştirilmeye çalışılır: “Irmak Derderoğlu’nun marjinal hayatı annesi tarafından da kabul edildi. Kızının gey bir barda hafta sonları barmenlik yaptığını ifade eden Sıham Derderoğlu, kızının çalışmasını hiç onaylamadığını, ama Irmak’ın yanlış bir cinsel tercihinin olmadığından emin olduğunu söylemiştir” (Birgül, 2010: 20-21). Alıntıda “yanlış cinsel tercih” ifadesiyle lezbiyenliğin toplumun genelini temsil edecek biçimde istenmeyen bir davranış yahut homofobik bir tavır olarak algılandığı düşünürlür. Buna karşın olaylar irdelendikçe kayıp kadınların aslında kaybolmadıkları, ilişkilerini mutlulukla sürdürebilecekleri bir bilinmeze gitmeyi tercih ettikleri anlaşılır. Böylesi bir içerik, varoluşçu düşüncedeki özgür irade ve seçme kavramları etrafında anlamlı görünmektedir: “Evrin’in ayrıntıları kovalayarak gay barda Necla ile konuşması üzerine işin iç yüzü ortaya çıkar: “‘Irmak ile Çağla sevgiliydiler. Kimse dikkate almadı ama bunu onlar kaybolduğunda da söyledim.’ (...) ‘Gittiler.’ ‘İyi de nereye?’ (...) ‘Kimbilir? Belki de mutlu olacakları, kimsenin onları rahatsız edemeyeceği bir yere’” (Birgül, 2010: 77).

Irmak’ın Çağla ile olan münasebeti, bu uğurda kayıplara karışması lezbiyenliğin “kötülüğüne/yanlışlığına” dair genel kabule yönelik bir başkaldırı misyonundadır. Yazarın kayıp kadınların peşine düşürdüğü Evrim’i eşcinsellikle tanıştırması ve bu tarz eğilimleri ne abartarak güzellemesi ne de yargılaması romanın özgün taraflarından birine dönüşür. Ayrıca gazete köşelerinin üçüncü sayfa kayıp haberleri aracılığıyla toplumun kanayan yaraları sıradan hayatlar üzerinden gerçekçi şekilde sunulur. Gazetede kayıp kadınların gizemlerini anlatan yazıların zamanla etkisini kaybetmesi, sıradan ve magazinsel bir yöne evrilmesi toplumsal bir yergi şeklinde düşünülebilir: “Ferrari’nin bulunmasıyla ‘Eflatun Kadınlar’ dosyası birden diğer yazı dosyalarından ayrılmış, dikkat çekici, hatta ‘moda’ olmuştu. Evet, doğru kelime buydu. Ve ‘moda’ olan her şey gibi kısa zamanda sıradanlaşmaya mahkûmdu” (Birgül, 2010: 131).

Romanda lezbiyenliğin varoluşsal manada dikkat çeken işlevselliklerinden biri kadınların çevresindeki başka kadınlara yönelik duygu ve düşüncellerinin değişmesidir. Evrim’in eşcinsel kişilerle olan samimiyetlerinin artması, ikili kadın ilişkilerindeki dostluk, sevgi, arzu ve aşk kavramlarının birbiriyle karışmasına neden olur:

“Kendini bildi bileli kadınlardan hoşlanıyormuş. Uzun yıllar bu duyguyu ‘dostluk’ olarak tarif etmiş kendisine. Az önce ‘dostluk’ üzerine aklımdan geçenlerle onun ‘dostluk’ sandığı şey ne kadar farklıydı birbirinden? Kavramlar birden böyle karma-karışık olunca Necla üzerine kurduğum o mükemmel ‘dostluk’ imgesi de paramparça oldu” (Birgül, 2010: 94).

Kişi kadrosundaki şahıslardan benlik arayışında kendini gerçekleştirme sürecini başarıyla tamamlayanların daha çok eşcinselliğini kabul edip buna uygun yaşayan tipler olduğu görülür. Bu kişilerin sayıca az olması ve toplumdan yalıtılmış bir yaşam sürmeleri ise benlik bütünlüğü kazanmalarına rağmen toplumsal aidiyet konusunda hâlâ sorunlar yaşadıklarını gösterir. Her türden baskıya rağmen hayatlarına devam eden kadınların aşkları ve birliktelikleri, verdikleri mücadele ile somutlanarak varoluşsal bir eylem olarak sunulur. Özellikle gey bar, sevgili kadınların düzenlediği piknikler, samimi, aşk odaklı münasebetler, ilişkilere renk katan ufak kıskançlıklar *Eflatun Koza*’nın varoluşsal düzlemdeki olumlu pekiştireçleridir. Lezbiyenliğin feminist düzeyde ele alınmasıyla homofobik ve ataerkil yapının eleştirilmesi de yine romanın dikkat çekici yönlerinden biridir. Ayrıca lezbiyen feminist düşüncenin temel eylemlerinden biri olan grup/topluluklar oluşturmaları romanda örneklendirilerek kuram ve eser arasındaki uyum bir kez daha doğrulanmıştır. Özetle, “*Eflatun Koza*, gerek güçlü lezbiyen karakterlere açık bir anlatımla yer vermesi, gerekse eril kanonun ‘hastalıklı’ olarak ele aldığı lezbiyen imgesinin toplumsal sebeplerini ortaya koyması bakımından, lezbiyen varlığını ‘koza’sından çıkarmıştır” (Karakuş, 2019: 153). Bir başka ifadeyle yazarın marjinal sayılabilecek hayatları normalleştirerek toplumsal cinsiyet rollerini tartışmaya açtığı söylenebilir.

Geceye Uyananlar romanında, eşcinsellik önceki iki romanından farklı olarak daha yüzeysel ve başkişi dışındaki yardımcı karakter Zeynep üzerinden dolaylı şekilde işlenir. Romandaki eşcinselliğe dair yaklaşım, Nilüfer’in Zeynep’in lezbiyenliği üzerine düşünceleriyle belirginleşir:

Onları görür görmez sevgili olduklarını düşünmüştüm. Başka bir olasılığın aklıma gelmemesi tuhaftı elbette. (...). Rüzgâr çıkmış, kızın gür saçları kabarmıştı. Zeynep okşar gibi yatıştırdı onları. İşte o zaman emin oldum. Belli belirsiz bir kıskançlık duygusu, yaşamadığım, ama yaşadığına şahit olduğum bir aşkın görüntüye yansısıyla bir olup yokladı beni. Zeynep bana asırlardır anlatılan bir masalın kahramanlarının hayal ürünü değil, kanlı canlı insanlar olabileceğini göstermişti (Birgül, 2004: 73).

Alıntıda dikkat çekilen noktalar; lezbiyen olduğu düşünülen kadınların birbirine aşkla bağlı oluşu, birer masal karakteri olarak olumlanmaları ve bu tarz bir ilişkinin hayatın tüm gerçekliği içinde var olabileceği düşünceleridir. Ayrıca böylesi “farklı” bir ilişkinin Nilüfer’in bakış açısına kattığı derinlik yahut farkındalık ile kişilere ve dolayısıyla topluma farklı bir vizyon kazandırdığı mesajı da verilir. Sonuç olarak romandaki bu kısım, lezbiyen feminizmin salt cinsellik odağında alımlamanın bir hata olduğu, eşcinselliğe duygusal bağlamda da anlam yüklenebileceğine yönelik dolaylı bir vurgu olarak okunabilir.

Ah Tutku Beni Öldürür müsün? ise erkek eşcinselliğinin kurgu içinde işlenmesiyle diğer romanlarından ayrılır. Romandaki eşcinselliğe dair söylem ve hisler, başkişisi Melih’in gey olduğunu öğrendiği ve hayranlık duyduğu Bora Bey’in kendisini arzuladığını öğrenmesiyle ortaya çıkar. Romanda erkek eşcinselliği hem homofobik hem de arzulanmanın verdiği zevkle iç içe sunulur: “Elektrik çarpması gibi onu sersem edense, Bora Bey’den öğrendiği oranda onun tarafından arzulanıyor olmaktan aldığı müthiş zevki ayırt etmiş olmasıydı” (Birgül, 2020: 108). Kurgu içinde kısa ve tesiri düşük olarak tasarlanan bu kısım, erkek eşcinselliğinin, homofobi ve zevk duygularının bir erkek nazarından algılanma biçimlerine yönelik düşünceleri yansıtmaları bakımından dikkate değerdir.

Cahide Birgül’ün romanlarında eşcinsel yakınlaşmalar dışında doğrudan eyleme dökülme de enstest yaklaşımların mevcudiyetinden de bahsedilebilir. Örneğin *Geceye Uyananlar* roma-

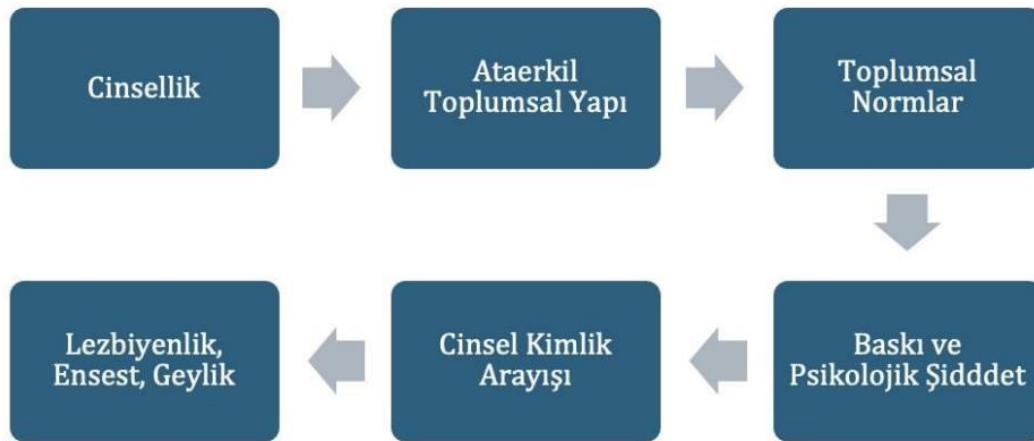
nında sorunlu bir cinsel eğilim olarak ensest yaklaşımlara da rastlamak mümkündür. Kurgunun genelinde Haluk'un, kardeşi Nilüfer'e derin bir sevgi duyduğu açıkça gözlemlenir. Ancak bir noktadan sonra bu sevginin farklı bir boyuta evrilerek enseste yaklaştığı anlaşılır. Haluk, Nilüfer'in evlenmesini istemez, erkek arkadaşlarını takip eder ve uzun süreli ciddi bir ilişkisi olmayışından rahatsız olmaz. Suat'a âşık olan Nilüfer'in birlikteliğini devam ettirememesine içten içe sevinir. Haluk'un yasak aşkı, mesleğinin verdiği psikolojik baskı ve sapkınlığa kayan fantezileri evindeki kamçılarla somutlanır. Babasından kendine kalan bir miras olarak değerlendirdiği kamçılar, onun için duvara asılacak kadar önemli ve otoriteyi temsil eder niteliktedir. Haluk'un kamçıları ile ilgili düşüncelerini aktarırken Nilüfer'i hatırlaması aile içi ensest eğilimin örneği olarak yorumlanabilir: "Onlara dokunmak rahatlatacak, gevşetecek, tekrar eski Haluk yapacaktı beni. Kamçıları duvarımda hayal edince Nilüfer geldi aklıma. Eminim buna karşı çıkacaktı. Çıksın. O bir engel değil benim için. Ne olursa olsun bir gün çıkarıp asacağım onları. Benim onlar. Benim kamçılarımlar..." (Birgül, 2004: 119). Haluk'un şiddete meyal kişiliği, cinselliği doğal bir olgudan ziyade bir saplantıya dönüştürdüğü ve bunu âdeta kutsiyet kazandırdığı kamçı gibi acı verici bir nesneyle özdeşleştirmesi romandaki ensest düşüncelerin neden ve sonuçlarının açıklamasında işlevsellik taşır. Ayrıca kardeşler arasındaki bu tarz düşüncelerin belirmesini sadece şahsi psikolojik sorunlara indirgemek eksik/hatalı değerlendirmelere neden olacaktır. Kaldı ki romanda Haluk her ne kadar sorunlu bir tip olarak karakterize edilse de onun bu hâle gelmesinde problemlili aile yapısının da etkili olduğu âşikardır. Yapılan kimi ilmi çalışmalarda erkek-kız kardeş ensest ilişkisinin görüldüğü ailelerde erkek çocukların yaşça büyük, ebeveyn kontrolünden bağımsız, ayrıcalıklı konumda olduğu, cinsel istismarda şiddete başvurduğu ve sonrasında kız kardeşte ortaya çıkacak duygusal acılara yönelik umursamaz bir tavır takındıkları dolayısıyla empati hissinden yoksun bir kişiliğe sahip oldukları gözlemlenmiştir (DiGiorgio-Miller, 1998; Laviola, 1992; Rudd & Herzberger, 1999'dan akt. Taşkın & Sarı, 2014: 488). Yukarıda romandan yapılan alıntı hatırlandığında Haluk'un düşüncelerindeki şiddet eğilimi, kardeşinin kamçıların duvara asılmasına yönelik olası tepkisini umursamayışı ve bunların yanında Haluk'un aile içindeki konumu dikkate alındığında kurgudaki ensest düşüncelerin gerçekçi şekilde tasarlandığını gösterir. İşin varoluşsal boyutu göz önüne alındığında ise Haluk'un sorunlu bir kişilik yapısında olduğu ve kimlik inşasında şiddet, ensest, sapkınlık, özentilik, baskı gibi olumsuz etkenlerin tesirinde kendini gerçekleştirmeye çalıştığı anlaşılır. Ayrıca romanda olumsuz bir tip olarak tasvir edilen babasını örnek alması ondaki varoluş çabasının başarısızlıkla neticelenmesine yol açar. Sonuç olarak, tüm bu etkenlerle Haluk'un hem toplumsal hem de bireysel mana da varoluşsal tükenişi yazar tarafından sosyolojik ve psikolojik gerçeklik etrafında başarıyla işlenmiştir, denebilir.

Toplumsal yapı içerisinde farklı cinsel eğilimlerin boy göstermesi kuşkusuz ki bir arayış ya da kaçış şeklinde yorumlanabilir: "Modern zamanlarla birlikte değişen dünya ve geniş teknolojik imkânlar içinde kendini bulan insan, bu maddesel değişimlere paralel olarak ruhsal ve düşünsel değişimler de yaşar. Bu maddi ve manevi değişimler, bireyde görece ontolojik sorgulamaları da kaçınılmaz kılar" (Ersoy & Karadeniz, 2022: 800). Özellikle modernizmin sosyal, iktisadi, mimari, kültürel vs. düzlemlerde hakimiyet alanını genişletmesiyle beraber fayda odaklı bir yaşam biçimi ortaya çıkar. Bu durum insanlardaki mutsuzluğu pekiştirerek sağlam bir benlik inşasının önüne geçer. Nitekim sanayileşme akabinde yaygınlaşan şehirleşme/metropolleşme ile belirginleşen yalnızlık, yabancılaşma, ötekileşme, aşırı bireycilik ve teşhircilik⁴ durumları modern

⁴ Söz konusu teşhir kavramı modern çağla beraber mahremiyet duygusunun yozlaşması ve farklı şekillerde algılanmasıyla yeni bir boyut kazanır. Teşhir ve mahremiyet kavramları "günümüz toplumunda özellikle modernleşme, kentleşme, kapitalist kültür ve insanların daha aktif bir şekilde katılım gösterdiği iletişim araçları vasıtası ile daha farklı bir zemine oturmaktadır" (Çağlak, 2020: 17). Bu durum, bedensel ve mekânsal mahremiyetin sınırlarını genişleterek varoluşsal bir kimlik arayışı olarak farklı cinsel eğilimlerin daha kolay tanınırlık ve yaygınlık kazanmasında etkili olur. Ne var ki sanal dünyanın sunduğu pornografik içerik, eşcinsellik yahut farklı cinsel eğilimlerin salt bir sapkınlık olarak algılanmasına ve toplumsal düzeyde homofobik bir algının doğuşuna zemin hazırlar. Yazarın, romanlarında eşcinselliğin doğal bir olgu şeklinde sunumu ise söz konusu tercihlerin sapkınlıktan uzak olduğunu vurgulama çabası olarak yorumlanabilir.

bireylerin mücadele ettiği en başat problemlerdir. “Bu koşullar altında birey çözümü kendi içinde aramakta, belki de çıldırmamak için, aslında savunma mekanizması olarak beliren fantezilere sığınmaktadır” (Talu, 2010: 164). Sağlıklı aile ilişkilerinin bozulmasıyla içine kapanan ve sosyalliğini kaybeden modern birey, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için bir çıkış yolu olarak fantezilere sığınabilir. Bu doğrultuda farklı cinsel eğilimlerin de boy göstermesi daha mümkün hâle gelir. Ne var ki söz konusu eğilimlerin kişiyi ne ölçüde mutluluğa ulaştırabileceği tartışmalıdır. Zira Cahide Birgül’ün romanlarındaki ana mekân ve kişilere bakıldığında modern kent ve aşırı bireyci, bencil tiplerin öne çıktığı görülür. Bu tiplerin çoğu varoluşsal düzeyde kendini gerçekleştirmekten uzak ve mutsuz kişilerdir. Dolayısıyla eserlerdeki eşcinsel yahut ensest eğilimlerin söz konusu mekân türleri veya kişilerde gözlemlenmesi gerçekçi bir sunuma işaret ettiği gibi kişiler üzerinde yapıcı bir misyon taşımadığını gösterir.

İncelenen romanlardan hareketle cinsellik unsurunun hem kurgu hem de tematik yapıda merkezî bir konumda ele alındığı görülür. Eserlerdeki karakterler, cinsel kimliklerinin kendilerine biçtiği rolleri ya bir güç unsuruna dönüştürür ya da mücadele ettikleri bir gerilim unsuru olarak tecrübe ederler. Lezbiyen ve feminist eğilime uygun şekilde karakterize edilen kadınların ontik arayışlarında karşılırlarına çıkan etkenleri ve bunlara bağlı olarak eşcinselliği kabul ettikleri görünürken, erkek tiplerin cinselliği daha çok homofobik yahut ensest düzeyde algıladıkları anlaşılmıştır:

Şekil.2. Cinsellik Teması Etrafında Şekillenen Kimlik Arayışı

Şekil.2’de gösterilen değişkenler, Cahide Birgül’ün eserlerindeki tematik evrenin temsili niteliğindedir. Aile içi sorunlu ilişkiler yanında cinselliği gerek toplumsal gerek bireysel gerekse sanatsal açıdan eserlerinin başat unsurlarından biri olarak tercih ettiği düşünüldüğünde bu kullanımlar daha anlamlı hâle gelir. Cinsellik olgusundan lezbiyenlik, ensest ve geyliğe uzanan süreçte kişinin yaşadığı varoluşsal arayışlar tabloda gösterilen her değişken etrafında sağlam bir neden-sonuç ilişkisine dayandırılarak ve sosyo-psikolojik gerçeklikten koparılmadan işlenir. Bu da yazarın hem modernist estetiğin gereklerinin hem de lezbiyen feminist kuramın roman sanatı sınırlarında başarıyla pratiğe döküldüğüne işaret eder.

Toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde kadınların arayışlarına ve sürdürdükleri mücadelelere odaklanan Cahide Birgül, daha önce de vurgulandığı üzere eşcinselliği ayrıntılı ve gerçekçi şekilde romanlarında işler. Romanlarda, eşcinsel kadınların ilişkilerinde hem mutluluğu yakalamış hem de bu süreçte benlik bütünlüğü kazanamayan kadınlara yer verilir. Ne var ki aynı durum, kadın-erkek ilişkilerinde söz konusu değildir. Romanların neredeyse tamamında mutlulukla neticelenen yahut devam eden bir kadın-erkek birlikteliğine rastlanmaz. Üstelik bu birliktelikten zarar gören ya da mağdur olan kişilerin çoğunlukla kadınlar olması eserlerdeki gerçeklik duy-

gusuna zarar verir. Başka bir ifadeyle yazarın, kadın-kadın ilişkilerindeki realist ve tutarlı tutumunu kadın-erkek birlikteliklerinde uygulayamadığı söylenebilir. Bu durum Birgül'ün romanlarındaki en büyük noksanlık olarak dikkat çeker.

Sonuç olarak Cahide Birgül'ün incelenen romanlarındaki temel ortaklıklardan birinin cinsellik teması etrafında şekillenen ontolojik bir arayış olduğu söylenebilir. Yazar, bir kadın nazarından toplumun alışlagelen cinsel eğilimlerinden farklı olarak eşcinselliği/lezbiyenliği dolaylı olarak ve aşk duygusu etrafında samimi bir şekilde ele almıştır. Bu hususu önemli kılan nokta, ataerkil yapı karşısında eşcinselliğin bir kaçış ve kendini bulma yönünde bir arayış biçiminde toplumsal cinsiyet rollerine dayandırılarak işlenmesidir. Kadınların ikinci plana itildiği, ötekileştirildiği, yalnızlaştığı bir düzen içinde bu tarz radikal eğilimler, karşıt bir görüş ve alternatif bir çözüm arayışı olarak okurların dikkatine sunulur. Alışılmışın dışında ilişkilerin sunumundaki amaç her ne kadar eşcinsel/lezbiyen ilişkilerini özendirmek yahut olumlamak olmasa da bunun hayatın bir gerçeği olduğu modern romanın gerçeklik ilkesi etrafında tematik evren içinde vurgulanır. Dolayısıyla modern ve/ya psikolojik romanlarda sıklıkla işlenen cinsellik teması Birgül'ün eserlerinde pornografik düzeye indirgenmeden lezbiyen feminist algıya göre inşa edilmiştir, denebilir.

SONUÇ

2000'li yılların üretken yazarlarından biri olan Cahide Birgül, eserlerinde, merkeze aldığı modernist sanat anlayışıyla kadınların varoluş sancılarını sağlam bir neden-sonuç ilişkisine dayandırarak sosyal ve psikolojik değişkenler etrafında gerçekçi şekilde işler. Bu durum, modern romanların yalnızlık, ötekileşme, melankoli, bunalım gibi kanıksanmış temalarına farklı bir nazardan bakmaya olanak tanır. Varoluşsal problemler yaşayan kadınların kimlik kazanma serüveninde tecrübe ettikleriyle toplumsal ve kamusal alanda yaşanan sorunlara dolaylı eleştiriler de yapılmış olur. Böylelikle Birgül'ün romanları ele aldıkları problemleri yönlerle bireyden topluma doğru açılan sosyolojik muhtevalı eserler olarak değerlendirmeye uygun bir hâl alır. Ayrıca kurgu ve tematik örgüde kullanılan nesneye yüklenen imgesel anlamlar, bireysel hassasiyetler, yalnızlık, eşcinsellik, ölüm, intihar, mutsuzluk, hastalık, ataerkil toplum eleştirisi gibi tercihler gerilim unsurları olarak Birgül'ün romanlarında öne çıkan ortaklıklardır.

Cahide Birgül'ün romanlarındaki özgün yönlerden bir diğeri sıradan insan tiplerinin kişi kadrosunu oluşturmalarıdır. Böylelikle onun romanlarında modern sanatın seçkinci tavrı karşısında sıradanlığın da idealize edilerek bireyin merkeze alınabileceği gösterilir. Toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla gerek karakter gerekse tip konumundaki kişilerin psikolojik değişkenlere göre benlik bütünlüğü kazanıp kazanamayacağı örneklenir. Yazar, bu noktada iki temel unsur eserlerindeki tematik yapının odağına taşır: aile içi ilişkiler ve cinsellik. Aile içi ilişkiler romanlarda yıkıcı yönleriyle ve mutsuzluk duygusu etrafında anlamlandırılırken cinsellik hususu, içinde bulunulan ve rahatsızlık duyulan toplumsal yapıya yönelik bir isyan yahut pasif bir yergi şeklinde sembolize edilir. Ebeveyn-çocuk, sevgililik, nişanlılık, evlilik gibi geleneksel kabul görmüş ve kalıplaşmış ilişkilerin yarattığı huzursuzluk yanında eşcinsel, lezbiyen eğilimler, ataerkil yahut heteroseksüel birlikteliklerin karşısında bir çıkış yolu olarak sunulur. Enstetik ise dolaylı şekilde kurguya dâhil edilerek yerilir. Genel toplumsal kabullere uygun düşmeyen tarzındaki bu birliktelik ya da yakınlaşmalar kişiler üzerinde ruhsal çatışmalar yaratarak benlik kazanımında ilk ve önemli adımlardan birinin atılmasını sağlasa da kalıcı bir çözüme dönüşmez. Aksine, uzun vadede mevcut mutsuzluk durumunun pekişmesine neden olur. Çünkü kişinin kendini gerçekleştirme süreci anlık mutluluk yahut heyecanların geçiciliği, toplumsal yapının dışlaması ve kişilerin menfaate dayalı tercihleri ile mutlak bir yıkıma dönüşür. Bu etkenler sonucunda Birgül'ün romanlarındaki varoluşsal arayışların çoğunlukla başarısızlıkla neticelendiği anlaşılır.

EXTENDED ABSTRACT

Cahide Birgöl (Sesveren) has been a prolific figure in Turkish literature since the 1990s with her works in various genres. The author, who stands out especially with her works in drama and novel genres, achieves originality with the subjects and themes she deals with, and gains recognition with the female and detective-oriented content of her novels. Birgöl, who successfully applies the requirements of modernist aesthetics in her novels, carries the problems that people may encounter in daily life into fiction with an ontic approach instead of an elitist discourse or content. Therefore, her novels have critical aspects that offer sociological insights into Turkish society with their content that will raise awareness among readers. Considering the dates when the author's novels were written, it is noteworthy that she especially deals with the issue of homosexuality. Because at the end of the 1990s, homosexuality, especially lesbian homosexuality, was very marginalised and 'diseased' for Turkish society. Birgöl's depiction of this subject in almost every novel and in increasing detail created content that, although not new for Turkish literature, could be considered daring. Her criticism of the traditional and idealised Turkish nuclear family structure can also be considered content that can be considered original for its time. However, these two unique subjects dealt with by Birgöl gain value with their ability to be impartial in terms of their treatment. In her works dealing with homosexuality, the author avoids taking sides by maintaining her objectivity as a journalist. In other words, she neither praises nor criticises homosexuality. Her focus is on the fact that this situation is included in human reality, and her endeavour is to present content about the experiences of lesbian individuals in the process of self-discovery, the pressure they face in society and thus, the process of gaining identity/self. She shows the same endeavour in the content she presents about the family structure. Her focus is on the fact that this situation is included in human reality and her endeavour is to present a content about the experiences of lesbian individuals in the process of self-discovery, the pressure they face in the society and thus the process of gaining identity/self. She shows the same endeavour in the content she presents about the family structure. With an ontic approach, she portrays in her fiction that the traditional nuclear family structure, which is presented from rose-colored spectacles, may actually carry many problems, and that these problems may cause unrecoverable destructions in the lives of individuals. Lastly, the choice of a female-centred cast of characters also turns into a remarkable content by reflecting the dilemmas experienced by women both individually and socially.

In this study, the descriptive method was preferred to qualitative research methods. Therefore, firstly, a literature review was presented, and then information about the existentialist movement, which constitutes the theoretical basis of the study, was given. In the analysis phase, traces of existentialism were analysed in Cahide Birgöl's works with a text-centred approach. The similarities of the existentialist theory were exemplified by the quotations from the novels. In addition, some conceptual references or explanations to the disciplines of psychology, sociology and philosophy have been used when necessary. The basis of the study is that there are not enough academic studies about the writer, and despite the aesthetic value of the works, they are not sufficiently recognised in Turkish literature.

As a result of the analyses, it was observed that Cahide Birgöl succeeded in creating characters unique to the modern novel, and that she mainly preferred female characters, especially those in search of identity crisis and self, as protagonists. Depending on the subjects of her novels, it has been observed that she tends towards themes such as loneliness, death, suicide, melancholy, tragedy, alienation and love. It can be said that Birgöl's most prominent achievement is her ability to add ordinariness and simplicity to the marginalist tendency of the modern novel with the characters she creates and the language she uses. Because the elitist cast of characters and the quest for perfectionist language of modern novels limit the subject and genre to a narrow environment. However, Birgöl has succeeded in blending the requirements of modernist aesthetics with characters from daily life and current social problems, thus creating a content that is both individual and social in nature. That is to say, the author's impartial

presentation of the problems (psychological and physiological violence) experienced through women and from a woman's point of view, mostly around psychological variables, has enabled readers to create an awareness in this regard. In conclusion, it can be said that Cahide Birgül has created a unique thematic universe and increased the aesthetic value of her works by processing the struggle for human existence without isolating it from society and in accordance with its own internal dynamics.

Çıkar Çatışması Bildirimi/ Conflict of Interest Statement:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir. / The authors declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship, and publication of this article.

Destek/Finansman Bilgileri/ Support Financing Information:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. / The authors have received no financial support for the research, authorship, and publication of this article.

Etik Kurul Kararı/ Ethics Committee Decision: Bu çalışma için etik izin gerekli değildir. / Ethical clearance is not required for this study

Yazar Katkı Oranı/ Author Contribution Rate: Yazarların katkı oranı eşittir. / The contribution rates of all authors are equal.

KAYNAKÇA

- Akar, Y. (2019). Cahide Birgül Sesveren. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sesveren-sahide-birgul>
- Atıç, Ş. N. (2024). *Cahide Birgül'ün romanlarında yapı ve tema*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=UjIM15wKZGQW6TLC0pvCt2Hn4VegCZ47rzK3ixPemXfQX6oukXorAaaLRHB55VNI>
- Atlı, F. (2017). Abdullah Efendi'nin Rüyalari hikâyesinde korkunun hükümlanlığı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 42, 201-230. doi: 10.21563/sutad.368610
- Bal, M. H. & Reyhanoğlu, G. (2022). Toplumsal cinsiyet bağlamında Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde kadın. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 899-924.
- Birgül, C. (2004). *Geceye uyananlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Birgül, C. (2010). *Eflatun koza*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Birgül, C. (2019). *Gölgeler çekildiğinde*. Ankara: Kafka Kitap.
- Birgül, C. (2020). *Ah tutku beni öldürür müsün?*. Ankara: Kafka Kitap.
- Butler, J. (2020). *Cinsiyet belası* (B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Coşkun: (2015). Varoluşçuluk ve özgürlük problemi. *Felsefe Dünyası*, 61, 80-105. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1481994>
- Çağlak, U. (2020). Teşhir toplumu ve yeni medya: teşhir toplumunun oluşmasında önemli bir araç olan yeni medya üzerine bir değerlendirme. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2, 12-20. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1339407>
- Demirkan, E. (1999). Gölgeler çekildiğinde geride gölgelerden başka ne kalır?" *Kitap-lık Dergisi*, 36, 260-263.
- DiGiorgio-Miller, J. (1998). Sibling incest: treatment of the family and the offender. *Child Welfare*, 77(3), 335-346. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/i40235298>
- Direk, Z. (2019). *Cinsel farkın inşası -felsefi bir problem olarak cinsiyet-*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Erayda, G. (2020, 1 Aralık). Cahide Birgül. *Pazartesi Gazetesi*. Erişim adresi: <https://pazartesi14.com/2020/12/01/cahide-birgul>

- Erdoğan: (2022). Gölgele çekildiğinde aynaların serinliğinde. *Cogito*, 107, 198-207.
- Erez, E. (2019). Gölgele çekildiğinde: olumlanan 'tuhaflik'. *Gazete Duvar Kitap*, 2(8), 4-10. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/12/19/golgeler-cekildiginde-olumlanan-tuhaflik>
- Ersoy, B. & Karadeniz, M. (2022). Sema Kaygusuz'un öykülerinde kadın karakterler. *Söylem Filoloji Dergisi*, 7(3), 789-806. doi: 10.29110/soylemdergi.1168782
- Evis, A. (2020). Güven Turan'ın Dalyan romanında benlik arayışı. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 12(24), 01-32. doi: 10.26517/ytea.451
- Heidegger, M. (2013). *Hümanizm üzerine* (Y. Örnek, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Humm, M. (1994). *A reader's guide to contemporary feminist literary criticism*. UK: Harvester Wheatsheaf.
- Irigaray, L. (2023). *Başlangıçta kadın vardı* (İ. Özallı & M. Odabaşı Çev.). Akara: Fol Kitap.
- Karakuş: H. (2019). *Cahide Birgül romanlarında toplumsal cinsiyet ve cinsellik* (Yüksek lisans tezi), Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vjszP7PzV0HebcjFEvDfwN2la_MRJylQ9Owvs2VoUI15AnAfaHpT1MbQvXlwKHwa
- Kierkegaard: (2002). *Korku ve titreme* (İ. Kapaklıkaya, Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Kierkegaard: (2004). *Kaygı kavramı* (V. Taşdelen, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Küçüksarp, M. (2020, 10 Temmuz). İnsan ruhunun karanlık dehlizlerinde dolaşan bir yazar: Cahide Birgül. *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/makale/insan-ruhunun-karanlik-dehlizlerinde-dolasan-bir-yazar-cahide-birgul-307806>
- Laviola, M. (1992). Effects of older brother-younger sister incest: a study of the dynamics of 17 cases. *Child Abuse & Neglect*, 16, 409-421. doi: 10.1016/0145-2134(92)90050-2
- Lök N., Başoğlu C. & Öncel: (2016). Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki etkileri ve psikososyal desteğin önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(2), 155-161. doi: 10.18863/pgy.05252
- Marinucci, M. (2020). Queer feminizme yönelik notlar (A. Barutçu, Çev.). *Interdisciplinary Encounters*, 11, 69-81. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1143767>
- Öğüt, H. (2017). Edebiyatta feminizm ve feminist edebiyat eleştirisi. *T24 Gazetesi*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/k24/yazi/edebiyatta-feminizm,1120>
- Özsoy, A. M. (2019). Cahide Birgül: Kadın, lezbiyenlik ve polisiye. *Gazete Duvar Kitap*, 2(8), 11-14. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/12/19/cahide-birgul-kadin-lezbiyenlik-ve-polisiye>
- Rudd, J. M. & Herzberger, D. (1999). Brother-sister incest, father-daughter incest: a comparison of characteristics and consequences. *Child Abuse & Neglect*, 23(9), 915-928. doi: 10.1016/S0145-2134(99)00058-7
- Sartre, J. P. (1985). *Varoluşçuluk* (A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Schmidt, L. K. (2010). *Understanding hermeneutics*. Durham: Acumen.
- Şahin, Y. (2020). Varoluşçuluğun Türk edebiyatında algılanışı ve tutunamayanlar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(1), 78-91. doi: 10.34083/akaded.683256
- Talu, N. (2010). Modernlik söylemi: Endişeli bakışlarda modern birey. *METU*, 27(2), 141-171. doi: 10.4305/METU.JFA.2010.2.8
- Taşkın: & Sarı, İ. (2014). Aile içi enestinin nitel analizi: Şanlıurfa örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 486-500. Erişim adresi:

- <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/qualitative-analysis-of-the-incestuous-cases-in-families-sanliurfa-case-study.pdf>
- Türker, Y. (2019, 12 Aralık). Edebiyatın gerginlik ustası. *Bianet*. Erişim adresi: <https://bianet.org/haber/edebiyatin-gerginlik-ustasi-cahide-birgul-un-eserleri-kafka-kitap-ta-217052>
- Utgauri: (1989). Bunalım edebiyatı ve modernizmin sorunları. *Türk edebiyatı üzerine*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Valk, A. M. (2024). Lezbiyen feminizm. *Britannica Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/lesbian-feminism>
- Yıldıran Genç, B. (2019). Bir son roman olarak eflatun koza. *Gazete Duvar Kitap*, 2(8), 15-19. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/12/19/bir-son-roman-olarak-eflatun-koza>
- Yılmaz, E. (2024). Varoluşçuluk: hümanizm, antihümanizm ve ötesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 195-216. doi: 10.53844/flsf.1418580